

39:378.4(497.7)''2005/2025''

Љупчо С. Ристески (Северна Македонија)
 Институт за етнологија и антропологија
 Природно-математички факултет
 Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
 е-пошта: risteski@ukim.edu.mk
<https://orcid.org/0000-0002-4790-8986>

20 ГОДИНИ ИНСТИТУТ ЗА ЕТНОЛОГИЈА И АНТРОПОЛОГИЈА (2005 – 2025): НАСТАВА, ИСТРАЖУВАЊА И ИЗДАВАЧКА ДЕЈНОСТ

Апстракт: Овој текст претставува критичка ретроспектива и стратешка рефлексива по повод 20-годишнината од основањето на Институтот за етнологија и антропологија како самостојна академска единица при Природно-математичкиот факултет на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје. Текстот ги следи историските услови за (не)развојот на етнолошките студии во Македонија – од нивното рано воспоставување и гаснење во 1950-тите, преку музејската практика, до институционалната консолидација во 2005 година. Се разгледуваат предизвиците со кои се соочува дисциплината, вклучително и недостигот од стабилна истражувачка политика и кадровска поддршка, и се истакнува значењето на обновувањето на системот за вклучување млади истражувачи. Низ призмата на јубилејната конференција „Македонија во етнолошката и антрополошката наука – однатре и однадвор“, се прикажува тековната трансформација на полето: од класични теми кон современи, проблемски ориентирани истражувања со јавна релевантност. Текстот ја афирмира улогата на Институтот како клучен носител на академска и општествена промисла во национален и регионален контекст.

Клучни зборови: Институт за етнологија и антропологија, студии по етнологија и антропологија во Македонија, академски јубилеј, културно наследство, научна политика, антропологија, интердисциплинарност, млади истражувачи, научна институционализација, етнографија.

Институтот за етнологија и антропологија при Природно-математичкиот факултет на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, оваа година одбележува значајни јубилеи кои претставуваат не само пресек на историскиот развој на институцијата, туку и повод за реафирмација на нејзината научноистражувачка, едукативна и општествено релевантна улога. Одбележувањето на овие јубилеи не претставува само ретроспективен поглед кон минатото, туку и можност за критичка рефлексија и стратемско планирање на иднината на етнологијата и антропологијата во Македонија.

Одбележуваме 20-годишнина од создавањето на Институтот за етнологија и антропологија како самостојна единица при Природно-математичкиот факултет, во рамките на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје, што претставува значаен јубилеј кој нуди можност за академска рефлексија, историска процена и идно насочување на дисциплината во македонскиот контекст. Овој јубилеј се восприема и како поттик за научна мобилизација, интердисциплинарна соработка и проширување на дијалогот помеѓу академијата и пошироката јавност. Во изминатите две децении, Институтот се афирмираше како централна институција за развој на етнологијата и антропологијата во Македонија. Неговото конституирање како самостојна организациска единица во 2005 година ја означиле не само институционалната автономија, туку и суштинското зацврстување на научната, наставната и применетата дејност. Институтот создаде и низ годините ја надградува наставната програма по етнологија и антропологија, а од пред неколку години и студиската програма за заштита и менаџмент на културното наследство во согласност со современите европски и светски академски текови, подготвува генерации студенти, магистранди и докторанди и придонесува кон развојот на научноистражувачката мисла во сфери како што се културното наследство, идентитетските политики, миграциите, религијата, секојдневието и телесноста.

Почетоци, развој, пад и повторно обновување на студиите по етнологија

Во социјалистичкиот период, особено по Втората светска војна, етнологијата во Југославија се развивала главно во рамките на музејските институции, а во академската сфера доминирале дисциплини како историјата, археологијата и филологијата. Во Македонија, приоритет било да се изградат државно-национални институции, а не да се отвораат прашања за идентитетската или културната хетерогеност. Како дисциплина која често отвора незгодни прашања — за етнички граници, национализам, моќ, културни претстави и стереотипизации — на етнологијата се гледало како на потенцијално „субверзивна“ или, во најмала рака, како дисциплина од втор ред. Само неколку години по отворањето на студиите по етнографија и етнологија во 1946 г. на Филозофскиот факултет во Скопје и неколку

генерации студенти по етнологија, студиската група била затворена во учебната 1952/53 година.

До 1990-тите години, етнологијата во Македонија постоела главно како дел од музејската практика, главно со кадрите од првите генерации повоеени етнологи. Отсуството на посебна студиска група по етнологија во рамките на универзитетското образование го пролонгирало создавањето посериозна истражувачка и методолошка традиција. Најголемиот дел од етнологите биле ориентирани кон фактичко опишување на „народната култура“, а не кон критичка анализа на општествените процеси и современото живеење.

Формирањето и развојот на академските дисциплини има потреба од критична маса на професионалци, што во случајот со Македонија било лимитирачки фактор. Долги години, оние малкумина кои се занимавале со етнологија биле школувани во Белград, Љубљана или Загреб. Дури по стекнувањето на независноста и со отворањето на македонскиот академски систем кон нови методологии и дискурси, се создадоа услови за еманципација на оваа наука.

Формирањето на Институтот за етнологија и антропологија како самостојна академска единица во 2005 година може да се разбере како институционална потврда дека македонското општество е созреано за критичко преиспитување на своите културни наративи, општествени хиерархии и историографски рамки. Овој чекор го означил почетокот на подлабоко вкоренување на антрополошкото знаење во образовниот и во истражувачкиот систем.

Во таа смисла, иако доцнењето е очигледно, причините се комплексни и во голема мера поврзани со историските, политичките и институционалните динамики на регионот. Во изминативе 20 години навистина се забележува континуиран раст и консолидирање на Институтот за етнологија и антропологија – како во однос на научната продукција и теренската активност така и во интересот кај студентите и јавноста за прашањата со кои се занимава нашата дисциплина. Сепак, кога станува збор за кадровската структура, задоволството мора да биде внимателно нијансирано. Иако постои стабилно јадро на научно-наставен кадар, бројноста не е пропорционална со задачите и обврските што Институтот ги има – како во наставата така и во научната и применетата сфера.

Современите антрополошки и етнoлошки прашања се сè покомплексни и бараат ангажираност во разни тематски области – културно наследство, родови студии, миграции, урбани трансформации, религија, дигитални култури – што подразбира тимска работа, разновидни истражувачки профили и можност за генерациска и методолошка размена. Затоа е клучно да се врати системот на ангажирање асистенти, кој во минатото овозможуваше континуитет, навремена едукација на нов кадар и пренос на знаење во институционални рамки.

Ангажирањето млади истражувачи како асистенти значи нивно рано вклучување во наставата, во теренските истражувања, во научната и во проектната работа. Тие не се само техничка поддршка, туку се идни носители на наставниот и на истражувачкиот процес. Без структурирана можност за нивен академски раст – преку системски предвидени работни места, менторска поддршка и јасни

критериуми за напредување – институцијата ризикува да остане без наследници, со што се прекинува институционалното сеќавање и се губи дисциплинарна конзистентност.

Враќањето на тој модел не значи автоматско „наследување“ на позициите, туку создавање простор за научна зрелост и компетитивен, но стабилен академски развој. За еден мал но научно активен и меѓународно поврзан институт како нашиот, тоа е прашање не само на академска логика, туку и на опстанок.

Треба да се посочи дека една од најсериозните пречки за континуиран развој на Институтот за етнологија и антропологија е **недостатокот на конзистентна политика за финансирање на научноистражувачката дејност од страна на ресорното Министерство за образование и наука. Повеќе од петнаесет години ова Министерство нема објавено годишни конкурси за национални научноистражувачки проекти**, со што се создава институционален вакуум и се поткопува академската стабилност и продуктивност.

Во такви услови, Институтот е принуден да се потпира **претежно на скромна поддршка преку проекти финансирани од Министерството за култура**, кои, по својата природа, се ограничени на **применета антропологија или на издавачка дејност**. Иако овие активности имаат вредност и јавен придонес, **тие не можат да ја заменат системската научна работа**, ниту да обезбедат простор за темелни, долгорочни истражувања кои ја градат дисциплината.

Овој продолжен прекин на институционална поддршка ја става **научната дејност на „чекање“**, создавајќи несигурност кај истражувачите и оневозможувајќи менторирање на млади кадри во континуирана истражувачка практика. Во едно општество каде културата и знаењето се клуч за опстанок и напредок, ваквиот однос кон науката не е само прашање на буџет – туку на вредности.

Меѓу централните настани, како дел од прославата, беше организирањето на меѓународна научна конференција „Македонија во етнолошката и антрополошката наука – одвнатре и однадвор“, што се одржа од 12 до 14 септември 2025 г. во Универзитетскиот конгресен центар на УКИМ, во с. Коњско, Охрид. Овој настан претставува платформа за отворен и критички дијалог меѓу истражувачите кои се занимаваат со различни аспекти на македонското општество и култура, како и за споредбени пристапи и регионални поврзувања.

Настанот го обедини македонскиот и меѓународниот истражувачки корпус во отворен дијалог меѓу „внатрешните“ и „надворешните“ перспективи за културните, општествените и историските процеси поврзани со Македонија и регионот.

Програмата беше конципирана во сесии со учество на истакнати научници од повеќе европски земји (Словенија, Хрватска, Грција, Чешка, Полска, Србија, Унгарија, Холандија и др.), со модератори од сериозни академски центри. Работните јазици беа македонски и англиски, а паралелно со научните дискусии беше одржана и „Музичка вечер на наследството“, посветена на колекционерите Петер Ендедајк (Peter Endedijk) и Анемик ден Ујл (Annemiek den Uijl), како чин на признание за

нивната животна посветеност кон зачувување на музичкото културното наследство на Македонија, собрано во нивната музичка збирка.

Конференцијата даде јасен сигнал дека македонската етнологија и антропологија денес се движат од „канонските“ теми кон проблемски ориентирани истражувања со висока јавна релевантност – при што се спојуваат теренската етнографија, архивската работа, визуелните и дигиталните методи и критичката теорија. Очекуваните резултати се двојни: зајакнување на регионалните и на европските истражувачки врски и подготовка на селектирани трудови за двојазична, рецензирана публикација во *ЕтноАнтропозум*. Во тој дух, настанот ја потврди улогата на Институтот како посредник меѓу локалните искуства и глобалните научни дебати, и како платформа што ги поврзува академските заедници, културните институции и граѓанското општество околу прашања клучни за сегашноста и за иднината на македонското општество.